

Instruments

La segona edició del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*

Autor

Joan Anton Rabella
Institut d'Estudis Catalans

L'article aborda la segona edició del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*. N'exposa el projecte inicial, els objectius i l'abast del projecte de 1998, l'ampliació planificada l'any 2005, la introducció de la transcripció fonètica i els criteris que l'han guiada i els aspectes estrictament toponímics de la segona edició. Finalment s'hi presenten unes conclusions.

El projecte inicial del *Nomenclàtor oficial*

L'any 1998 el Parlament de Catalunya (Resolució 563/V, de 7 de maig) va encarregar al Govern de la Generalitat de Catalunya l'elaboració d'un nomenclàtor oficial de toponímia major del Principat amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans com a institució responsable de la normativa de la llengua catalana, no solament pel que fa als noms comuns, sinó també als noms propis —i, per tant, també als topònims—, ja que “els topònims de Catalunya tenen com a única forma oficial la catalana, d'acord amb la normativa lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans, excepte els de la Vall d'Aran, que tenen l'aranesa”, com recull la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística.

A partir d'aquell decret, el 12 de juny de 1998 es va crear la Comissió per a la Realització del Nomenclàtor Oficial, que presidia l'aleshores director general de Política Lingüística, i de la qual formaven part els departaments de Cultura, de Governació i Relacions Institucionals, d'Economia i de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC), el Consorci per a la Normalització Lingüística (CPNL), l'Associació Catalana de Municipis i Comarques i la Federació de Municipis de Catalunya, i el Conselh Generau d'Aran, a més de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) per mitjà de l'Oficina d'Onomàstica de la Secció Filològica (OdO).

Objectiu i abast del projecte del 1998

L'encàrrec de realitzar i publicar un nomenclàtor oficial naixia amb l'objectiu, d'una banda, d'essenar en l'àmbit oficial els topònims que en aquell moment encara presentaven formes prenormatives i, de l'altra, de solucionar les vacil·lacions en l'escriptura d'un nombre significatiu de noms de lloc, i d'aquesta manera poder dotar el país d'una eina que permetés un ús social i públic més correcte i cohesionat de la toponímia més representativa de Catalunya.

La proposta inicial del Parlament s'hauria pogut realitzar en un termini relativament breu, ja que la resolució es referia a la toponímia de l'escala 1:250.000, que abasta uns 5.000 noms. Tanmateix, la Comissió per a la Realització del Nomenclàtor Oficial, quan va començar la planificació del projecte, ben aviat va considerar que resultaria molt productiu aprofitar la tasca complexa d'organització d'aquest projecte, en què havien d'intervenir institucions i organismes diversos, per portar a terme

una obra més ambiciosa, que permetés disposar d'un nomenclàtor més ampli i, per tant, més útil. D'aquesta manera es va prendre com a material de partida una selecció de la base 1:50.000 de l'ICC, que, d'entrada, es volia fixar al voltant dels 20.000 topònims, però que al final va arribar gairebé fins als 40.000.

El desenvolupament del projecte va fer evident la necessitat d'establir una comissió permanent que tractés específicament sobre la toponímia catalana des d'una òptica institucional, ja que les diferents tasques que s'anaven realitzant demostraven que hi havia molts aspectes de la toponímia relacionats amb el seu ús administratiu i públic que no estaven resolts. D'aquesta manera, es va dissoldre la Comissió per a la Realització del Nomenclàtor Oficial de Toponímia Major de Catalunya i el 2 d'abril de 2001 es va constituir la Comissió de Toponímia de Catalunya —formada pràcticament pels mateixos participants—, que, a més de continuar el projecte del *Nomenclàtor oficial*, assumia altres objectius: a) procurar la coordinació entre l'IEC i el Conselh Generau d'Aran (CGA) i l'Administració de la Generalitat i els seus organismes autònoms en matèria de toponímia; b) actuar com a òrgan de coordinació amb altres entitats o institucions amb competències en el camp de la toponímia; c) proposar criteris i regles d'escriptura per a l'ús dels topònims en rètols, cartografia, publicacions i mitjans de difusió audiovisual, d'acord amb la normativa lingüística de l'IEC i del CGA; d) proposar criteris per a la determinació i fixació de la toponímia urbana, dels nuclis de població, de les divisions administratives, de la resta de la toponímia i de les formes catalanes de topònims d'altres llengües; e) proposar i emprendre mesures per a la difusió de la toponímia oficial i per al foment dels estudis de toponímia en general, i f) elaborar propostes en relació amb la determinació dels topònims de competència local d'acord amb el que preveu la normativa aplicable en aquesta matèria.

El projecte va finalitzar l'any 2003 amb la publicació del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, que es va presentar el 29 d'octubre a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona.

La denominació *toponímia major* —heretada de la resolució del Parlament— va resultar al capdavant imprecisa, perquè, més enllà de la problemàtica al voltant del terme *toponímia major* en l'àmbit de l'onomàstica (en què molts especialistes rebutgen aquesta denominació perquè consideren que podria implicar una menysvaloració de la "toponímia menor", mentre que tots els noms propis de lloc són igualment importants lingüísticament i culturalment de manera independent del seu abast geogràfic i de les classificacions que se'n vulguin fer), el corpus final del nomenclàtor incloïa molta microtoponímia (edificacions, cursos d'aigua i noms de relleu secundaris, etc.), enfront de la primera intenció, que era que recollís els noms dels nuclis de població (municipis, ciutats, pobles, veïnats), els orònims i hidrònims més rellevants, i els elements arquitectònics i geogràfics més significatius.

Tal com vam analitzar de manera detallada al número 29 d'aquesta mateixa revista ("*Criteris lingüístics del Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*", primer quadrimestre del 2004, p. 14-21), el *Nomenclàtor oficial* va combinar la recerca bibliogràfica i documental, realitzada des de l'OdO, amb la investigació sobre el terreny, el que habitualment coneixem com a *treball de camp*, que van realitzar els tècnics del CPNL amb la valuosa —i nombrosa— col·laboració de particulars —especialistes en l'onomàstica local, però també bons coneixedors de la nostra geografia— i d'entitats culturals diverses, sobretot aquelles que tenen més interès en els aspectes lingüístics i geogràfics del país (com el Centre d'Estudis Alcoverencs, l'Associació Cultural Els Quatre Gats d'Aiguamúrcia, l'Institut d'Estudis Penedesencs, el Centre d'Educació Ambiental del Patronat de Collserola, el Centre de Recerca Arqueològica de Cerdanyola, el Centre Excursionista de Súria, el Museu del Montgrí i del Baix Ter, l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà, etc.). Una tasca que va permetre constituir un corpus toponímic molt millorat, ja que al llarg del procés de revisió i correcció es van introduir més d'11.000 esmenes a la base de dades de què es partia inicialment.

A la publicació en paper va seguir l'edició en DVD, en un format que reproduïa bàsicament els mapes de la publicació en paper per mitjà de PDF i que permetia la cerca de manera més àgil. Quan posteriorment es va crear el web de la Comissió de Toponímia de Catalunya, s'hi va incorporar la darrera versió del *Nomenclàtor oficial*, que s'ha anat actualitzant amb el pas del temps (l'última actualització de la primera edició es va fer el 7 d'abril de 2009).

El projecte d'ampliació del *Nomenclàtor oficial*

L'any 2005 la Comissió de Toponímia de Catalunya va iniciar el procés d'ampliació del *Nomenclàtor oficial* amb la finalitat de completar l'oficialització de la toponímia de la base toponímica 1:50.000 de l'ICC. Durant aquest procés calia revisar els topònims exclosos de la primera edició (que corresponien a diverses categories geogràfiques relacionades amb la microtoponímia, com bordes, corals, partides, paratges, coves, etc.) i també d'altres topònims que s'havien anat afegint a la base toponímica de l'ICC durant els darrers anys (com els canvis de denominació d'alguns municipis, com per exemple *Avinyó Nou* en lloc de *les Cabòries* o *Vimbodí* i *Poblet* en lloc de *Vimbodí*).

Per a la realització de l'ampliació es va mantenir fonamentalment el mateix sistema de treball de la primera edició, en què es van amalgamar l'estudi de gabinet de la toponímia —l'anàlisi de la bibliografia i la documentació— des de l'OdO amb el treball de camp realitzat pels tècnics del CPNL amb la col·laboració, fonamental una altra vegada, d'informadors i estudiosos locals, no solament amb la finalitat d'obtenir una informació més precisa, sinó també amb la voluntat d'aconseguir una participació activa i veritable d'aquelles persones que tenen un bon coneixement de la toponímia i de la geografia del país.

Tal com es va fer en la primera edició, en una segona fase l'OdO va contrastar la feina de camp realitzada des del CPNL amb les dades de caràcter bibliogràfic i documental, una comparació que va generar dubtes i consultes que es van resoldre gràcies a la feina dels tècnics del CPNL, de manera que es va poder elaborar una proposta d'esmenes (correcció de la forma ortogràfica del topònim, canvi de denominació quan aquesta no corresponia al nom d'ús general del lloc, modificació de la localització, etc.) i una altra d'addicions per a cada comarca, les quals es van trametre a l'ICC amb la localització precisa situada als mapes comarcals. Durant el procés de revisió de l'ampliació, l'OdO va analitzar 14.978 topònims i va proposar 3.181 correccions i 729 addicions.

Transcripció fonètica

Una de les novetats més significatives de l'ampliació del *Nomenclàtor oficial* respecte de la primera edició és que aquesta segona edició incorpora la transcripció fonètica dels nuclis de població. Aquesta és una tasca important, que respon a les recomanacions del Grup d'Experts de les Nacions Unides en Noms Geogràfics d'incloure-la en la realització de nomenclàtors toponímics, i que des de l'OdO ja s'ha aplicat en tots els topònims catalans que figuren en el *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Universitat de Perpinyà, 2007; http://www.iec.cat/gc/digitalAssets/9590_NomenclatorCatNord.pdf). La presència de la transcripció fonètica —que en el cas del *Nomenclàtor oficial* només s'ha pogut realitzar per als nuclis de població per no dilatar-ne el procés de realització— és molt important perquè suposa proporcionar als ciutadans i també als mitjans de comunicació i als professionals de molts diversos camps una eina molt útil per a l'ús social i públic de la toponímia.

Després d'incidir en la normalització de la forma escrita de la toponímia catalana, i de la difusió d'aquesta toponímia oficialitzada, calia començar a treballar per a l'ús oral correcte dels noms de lloc.

En aquest cas, metodològicament, en primer lloc l'OdO va realitzar una proposta de transcripció fonètica del nom dels nuclis de població a partir de la informació que consta a les obres sobre onomàstica catalana (en què han estat molt significatives les dades de l'*Onomasticon Cataloniae*), la qual es va trametre als centres i serveis del CPNL perquè en fessin una revisió i una comprovació en l'àmbit comarcal i, quan fos necessari, municipal.

Així mateix, i tenint en compte les eines de què disposem avui, es va considerar que es podia anar més enllà a l'hora de recollir i difondre la informació fonètica. I per aquest motiu, en segon lloc es van realitzar, comarcalment, els enregistraments sonors dels topònims transcrits a fi que, a més de la informació fonètica de caràcter gràfic —que resulta útil sobretot per a les persones més especialitzades en l'estudi de la llengua—, també pogués constar la informació sonora en la versió informatitzada d'aquesta nova edició del Nomenclàtor. Aquesta ha estat una tasca molt interessant, que ha permès confirmar la necessitat d'establir també, a més de les solucions ortogràfiques normativitzades i normalitzades, unes formes fòniques per a un ús social.

Criteris de la transcripció fonètica

Malgrat que les Nacions Unides recomanen d'incloure la transcripció fonètica en els nomenclàtors perquè suposa "una ajuda per a la correcta pronúncia dels noms geogràfics" (IV/4 *Publication of toponymic guidelines for map and other editors*) i que aquesta necessitat ha estat reconeguda des de l'àmbit d'estudi de l'onomàstica catalana, i internacional, no hi ha pràcticament obres que la hi hagin inclòs fins avui, a banda del Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord a què ja ens hem referit. I és molt probable que aquesta mancança provingui de la dificultat de portar a terme aquesta tasca, una dificultat que va més enllà de la realització material de les transcripcions i que sobretot l'hem de relacionar amb la complexitat metodològica d'establir un sistema raonat i cohesionat a l'hora de determinar les pronúncies que cal consignar per a un ús públic general.

En aquest sentit, la realització d'aquesta tasca ha estat fins i tot més complexa del que es preveia, perquè en molts casos els topònims presenten diverses formes orals en què es poden donar valoracions ben diverses —per exemple del grau de formalitat— segons els parlants. Ha estat una experiència més complicada, però sobretot molt més enriquidora lingüísticament.

En aquest cas, s'havia de recollir la pronúncia dels noms dels nuclis de població i, quan n'hi havia més d'una, no solament s'havien de consignar (com faríem en un recull onomàstic de caràcter descriptiu), sinó que s'havia de seleccionar quina era la forma que havia de constar en un nomenclàtor de caràcter oficial.

El valor que ha tingut històricament i que encara manté la llengua escrita fa que sovint s'oblidi —fins i tot els mateixos lingüistes— que el topònim, el nom propi del lloc, és la forma fònica, i que la forma escrita és una convenció que ens permet de reproduir i reconèixer aquella forma real. Si partim d'aquesta premissa metodològica, cal provar de fixar els límits de les solucions orals, ja que presenten una gran riquesa de variacions. Com que en aquest cas es tracta d'una obra que té la finalitat de facilitar l'ús públic de la toponímia, ha estat molt important provar de determinar el grau de formalitat que havien de tenir les pronúncies que hi apareixerien.

En la majoria de casos la variació en el nom, que pot correspondre a graus diferents de la seva evolució (en què, per exemple, s'hagi produït una elisió de la vocal posttònica, com en ['tarya] per ['tareɣa] en el cas de *Tàrrega*) o a processos fonètics específics (com podria ser una iodització o una palatalització), ha produït formes que tenen una valoració sociolingüística diferenciada, de manera que els parlants associen una solució a un nivell de formalitat més elevat, mentre que consideren

l'altra o les altres com a més col·loquials, o, com a mínim, menys formals. Aquesta situació ha fet que històricament s'hagi donat algun canvi en el nom d'algun municipi o d'alguna població per adequar la forma escrita a la forma parlada d'ús general; tanmateix, aquests canvis no havien tingut prou en compte el valor històric de la forma escrita, i així posteriorment les mateixes poblacions que havien demanat el canvi van decidir desfer-lo i recuperar la solució històrica, com seria el cas d'*Urús* o de *Sudanell*, que respectivament van modificar els seus noms per *Grus* i *Sonadell* a la *Llista dels noms del municipis de Catalunya* dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial i publicada per la Generalitat de Catalunya l'any 1933.

En alguns casos la dicotomia entre una pronúncia de caràcter més formal —i més pròxima a la forma escrita— i una altra de més col·loquial resulta força evident per als habitants de la mateixa població, de manera que rebutgen per a un ús públic la forma que consideren familiar, com podria ser en el cas de topònims que històricament havien tingut una pronúncia ioditzada, ja que és un tret fonètic que té una valoració negativa (com podria ser el cas de [tʉə'jo], i encara més [tru'jo], enfront de [tʉə'xo] en el cas de *Torelló*), un fet que ha provocat que aquesta pronúncia hagi reculat generacionalment en molts topònims (*Centelles*, *Granollers*, etc.).

La situació, però, resulta més complexa en altres casos, i així trobem topònims que presenten una pronúncia que originàriament es podria considerar una variació de caràcter poc formal, però que ha esdevingut general i que avui no comporta cap tipus de consideració negativa per a la població (com en la solució [pu'retʃ] en el cas de *Puig-reig*), i casos en què resulta difícil d'establir la valoració general de la pronúncia (com seria el cas d'*Isil*, en què la pronúncia ['zil] ha fet vacil·lar la forma escrita, entre *Isil* i *Gil*, mentre que la pronúncia del seu veí *Isavarre*, [za'βare], ha restat circumscrita a la llengua oral i no ha transcendit a l'escriptura).

La casuística concreta resulta, com dèiem, complicada i cal valorar-la cas per cas, si bé el criteri general ha estat recollir les pronúncies menys formals quan són les úniques vives, mentre que en els casos de convivència de diverses pronúncies s'ha inclòs al *Nomenclàtor* la solució més formal quan els parlants de la població sentien com a massa familiar o col·loquial per a un ús públic la solució menys formal (s'ha pogut comprovar que en algun cas la forma emprada per la gent de la població no la farien servir persones de les poblacions veïnes perquè la podrien considerar inadequada —gairebé com una impostura— perquè no eren de la mateixa població, com, per exemple, en la pronúncia ['guzəs] en lloc de [gə'uzəs] en el cas del poble de *Gaüses*, del Baix Empordà). Aquestes valoracions sociolingüístiques fan que, per exemple, es pugui preferir que, quan a la televisió se cita el nom d'una població, la seva població prefereixi clarament que es faci servir la solució més formal, aquella que podríem denominar *històrica*, i no la que se sent com a més col·loquial.

Aspectes toponímics remarcables de la segona edició del *Nomenclàtor oficial*

La segona edició del *Nomenclàtor oficial* presenta un format diferent: l'exemplar únic de la primera edició (de 1.393 pàgines) ha estat substituït per tres volums, més grans de mida, però més manejables. Els dos primers volums inclouen els mapes municipals, ara ordenats alfabèticament en conjunt (la primera edició estava organitzada comarcalment), i el tercer, l'índex, que així permet una consulta més àgil.

La presentació i la informació que trobem a les pàgines dels municipis també han variat: gràcies al format més gran, la cartografia ha guanyat protagonisme, com també ho ha fet la informació toponímica enfront de les dades estadístiques que figuraven a la primera edició: a banda de les dades geogràfiques, no hi consten les estadístiques (de població ocupada per sectors; del conei-

xement de català, etc.), sinó que s'hi ha inclòs la llista dels topònims del municipi, els quals també trobem situats al mapa del damunt. En aquest cas, primer s'hi han especificat els noms dels nuclis de població i, a continuació, la resta de topònims del terme.

Pel que fa a la informació més estrictament lingüística, s'hi manté l'explicació sobre l'etimologia del nom del municipi i s'hi ha afegit —com hem exposat de manera detallada— la transcripció fonètica, del municipi i també dels nuclis de població (llevat dels noms de caràcter comercial o que no s'adiuen amb la tradició toponomàstica catalana i que figuren al *Nomenclàtor* solament per motius de competències legals, del tipus *Buvisa** [Premià de Dalt], *Fibracolor** [Tordera], *King Park** [Sils], *Royal Park** [Gualba] o *Urbapol** [Sant Pol de Mar]).

La versió en DVD, que apareixerà posteriorment, també canviarà de format, de manera que, en lloc dels mapes en format PDF, els topònims se situaran en un mapa interactiu en què, a més, es podrà escoltar l'enregistrament fònic del nom dels nuclis de població.

La segona edició del *Nomenclàtor oficial*, però, tampoc no soluciona un dels grans objectius que, des del punt de vista lingüístic i cultural, també tenia inicialment la realització d'aquesta obra: la correcció del nom dels municipis i dels nuclis de població que encara avui mantenen una denominació incorrecta des del punt de vista de la normativa lingüística (veg. *Consideracions finals*, p. 20-21, del treball publicat al número 29 d'aquesta mateixa revista, i al qual ja ens hem referit).

Com ja apuntàvem en aquell cas, resulta conflictiva la interpretació, i sobretot la conciliació, de la Llei 8/1991, de 3 de maig, sobre l'autoritat lingüística de l'IEC —com a autoritat acadèmica *única* per fixar la normativa de la llengua catalana—, i del punt 1 de l'article 18 de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística —que indica que els topònims catalans es regeixen per la normativa lingüística de l'IEC—, amb els punts 2 i 3 d'aquella mateixa llei de política lingüística —que assenyalen que la determinació del nom dels municipis, dels nuclis de població i de les vies urbanes són competència dels ajuntaments. Així, i encara que creiem que és evident que no és el mateix la competència sobre la determinació del nom (és a dir, decidir quin és el nom d'un nucli de població: si s'anomena, per exemple, *Santa Maria de Corcó* o *l'Esquirol*) que la competència sobre la determinació de la forma ortogràfica, escrita, del nom (si, d'acord amb la normativa vigent de la llengua catalana, s'escriu, per exemple, *Cornellà* o *Kornellà*), la manca de decisió política ha permès que continuïn vigents com a denominacions oficials formes prenortatives com *Barà** en lloc de *Berà*, *Figaró** en lloc del *Figueró* o *Lladó** en lloc de *Lledó*, que bandegen les formes indiscutibles des del punt de vista científic.

En alguns d'aquests casos, la publicació de la primera edició d'aquesta obra, que presentava en conjunt una toponímia gairebé normalitzada del tot (i en què les formes incorrectes eren poc nombroses), sí que va afavorir que algun ajuntament prengués consciència que calia emprar les formes normatives, i encara més quan la forma que utilitzaven municipalment contrastava amb molts altres topònims homònims que apareixien de manera correcta al *Nomenclàtor*. D'aquesta manera, en el nou *Nomenclàtor* hi ha alguns nuclis de població en què, d'acord amb la voluntat municipal, s'han esmenat les formes prenortatives que feien servir anteriorment, com seria el cas de *Can Tries* a Viladecavalls (anteriorment escrit *Can Trias**) i *Pla del Roldors* a Marganell (en lloc de *Llano del Roldos**).

El marc legal, o la seva aplicació, així mateix, ha permès que el *Nomenclàtor oficial* presenti una situació d'incoherència molt difícil de justificar culturalment. Com ja hem apuntat anteriorment, el pes d'una tradició mal entesa i el desconeixement de la pròpia llengua han fet que es vulguin

mantenir formes prenortatives (com si ara es volgués tornar a escriure *Lleyda* o *Vich*), la qual cosa en el cas del nom de *Tuixén* ha generat una doble denominació, contradictòria i desorientadora, bé sigui com a nom del municipi (*Josa i Tuixén*), bé sigui com a nom del cap del municipi (*Tuixent**).

Encara que aquest topònim s'hauria de considerar com un veritable monument lingüístic que forma part del nostre patrimoni històric i cultural —ja el trobem documentat des del segle IX, "Tuxen", a l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell—, des de l'Ajuntament s'ha insistit a emprar la solució no normativa, *Tuixent**, per la qual cosa l'any 2004 va sol·licitar el canvi de denominació —ja que el nom estava ben escrit també oficialment—, un canvi que, d'acord amb l'informe negatiu redactat des de l'OdO amb data de 5 de febrer de 2004, es va denegar des del Departament de Governació (Decret 397/2004, de 5 d'octubre, pel qual es denega el canvi de nom del municipi de Josa i Tuixén pel de Josa i Tuixent). Tanmateix, posteriorment l'Ajuntament va sol·licitar el canvi de la forma escrita del nom del cap del municipi, un canvi que, per mitjà d'un procediment administratiu que no va tenir en compte les competències de l'IEC, es va acabar concedint, de manera que en la segona edició del *Nomenclàtor oficial* el municipi consta amb el nom de *Josa i Tuixén*, mentre que el cap del municipi hi apareix amb la forma *Tuixent**.

Conclusions

Malgrat aquests aspectes no resolts, que caldria tenir la voluntat de solucionar, la segona edició del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* continua el camí iniciat pel seu predecessor i penssem que resultarà una obra bàsica per poder avançar en l'ús de la toponímia catalana. Així mateix, la inclusió de la transcripció fonètica i de l'enregistrament fònic del nom dels nuclis de població suposa una aportació important perquè dota la nostra llengua d'una eina que ha de permetre un coneixement i una utilització més correctes i adequats del nom viu dels nostres pobles, viles i ciutats. Una característica que, a més, converteix aquest *Nomenclàtor* en un dels més avançats avui.

